

TORVET I TRONDHEIM FØR TORVET

Bruken av nordøstre kvadrant før bybrannen i 1681

Under Torvet i Trondheim ligger restene av en bydel fra 1500–1600-tallet. Dette området, som lå i byens vestre utkant, var et håndverkerstrøk frem til den store bybrannen i 1681, som la middelalderbyen i aske. Imidlertid var det uklart når området ble bebygd, så ett av målene for den arkeologiske undersøkelsen NIKU gjennomførte i 2015, var å avdekke dette.

AV JULIAN CADAMARTERI

Under de eldste brosteinslagene, som klart var relatert til Torvet (se Spor 2:2015), kom vi ned på et sort, organisk lag med mye kullstøv. Dette har vi tolket som restene etter bybrannen i 1681. Området lå antagelig åpent en periode etter brannen, mens man fjernet alle brannruinene og planerte området for bruk som torg.

SPOR AV METALLSTØPING

De første restene av aktivitet i denne bydelen før bybrannen slo til, bestod av to områder med mye brennt leire, slagg og kull. Et lag her

inneholdt biter med brennt og ubrennt leire, slagg, bronseavklipp og smeltet bronse. Her dukket det også opp flere fragmenterte små digler (smeltekar) og mengder av fragmenterte støpeformer i leire. Dette er blitt tolket som avfall etter metallhåndverk, og stammer mest sannsynlig fra håndverkere som har spesialisert seg på støping.

Det virker som om metallstøperne som holdt til ved Torvet, har arbeidet etter den såkalte *cire perdue*-metoden. En voksmodell av gjenstanden som skulle støpes, ble først laget, før lag av leire ble lagt utenpå. Formen ble så varmet opp, slik at voksen smeltet og kunne helles ut av

Mot slutten av gravesesongen ble det lagd ett snitt gjennom nedgravingen med gravemaskin, men arbeidet ble avsluttet på 2,5 meters dybde. Tidligere påviste brønner i bygrunnen har vist seg å være opptil åtte meter dype, så det krever spesielle sikkerhetstiltak for å kunne grave dem forsvarlig. På bildet ser man tydelig hvordan massen på venstre side har rast inn i brønnen. Brønnen ligger helt i utkanten av utgravingsfeltet fra 2015, så det vil være mulig å fortsette gravingen i 2016. Foto: Julian Cadamarteri, NIKU

På forrige side: Smeltedigel, trolig av samme type som de som ble funnet på Torvet. Foto: NTNU Vitenskapsmuseet

støpeformen. Deretter ble smeltet metall helt inn i hulrommet, og når metallet hadde kjølnet, ble leirformen slått i stykker. Lagene var fulle av små biter av slike støpeformer samt avfall fra støpingen.

Det var ingen strukturer i lagene – bortsett et lite område med en grov tråkkeoverflate og noen ansamlinger med brennt teglstein. Her finnes trolig avfall fra metallverkstedet og fra reparasjoner av ovnene. Slikt avfall kan ha blitt benyttet som avretningsmasse på området rundt verkstedet. I Sverige er det funnet liknende avfallslag i tilknytning til metallstøperverksteder fra senmiddelalderstid. Det er uklart hva slags gjenstander som ble støpt her, men det er funnet noen avtrykk på støpeformenes deler. Man vet at kjeler ble støpt på denne måten på 1600-tallet, og det er funnet to føtter fra senmiddelalderstid kjeler samt en del av et gryteøre. Disse delene skulle kanskje brukes som modeller for nye kjeler, eller de kan ha vært rester av eldre gryter som skulle smeltes om. Metallstøping var et viktig yrke som krevde spesiell opplæring og kunnskap om legeringer og metallers smeltepunkt. Yrket var særlig viktig i tidlig moderne tid, da et stort antall gjenstander ble fremstilt på denne måten.

Lissedopper, eller snørenåler, ble brukt til å snøre klær i middelalderen. Disse er funnet på Torvet. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet

Rett øst for lagene med spor etter støping lå det flere groper. En av disse viste seg å være en kvadratisk eller rektangulær steinmurt cisterne som var minst 1,2 meter dyp. Steinmuringen var brutt ned, og de fleste steinene var plukket ut av gropa, men deler av det nederste laget var bevart. Gropa var gjenfylt med sand og husholdningsavfall, blant annet knuste kokekar og dyrebein. Hva gropa har vært brukt til, vet vi ikke, men ettersom man har drevet med støping og smiing i området, var det sikkert en god idé å ha tilgang til vann – både til arbeidsprosessene og i tilfelle varmen kom ut av kontroll. Kanskje var dette en vanngrop?

AVFALLSGROPENE FORTELLER

To store, firkantede og flere mindre avfallsgroper dukket også opp under avfallslagene. Avfallsgropene inneholdt mye dyrebein og keramikk – både fra 1600-tallet og tidligere. De stammer nok fra tiden etter at man sluttet å dyrke de åkrene som hadde vært her siden middelalderen. Dermed kan gropene tidfestes til første halvdel av 1600-tallet, da man begynte å etablere bebyggelse ut over åkrene i utkanten av byen. Gjenstandene fra gropene kan si mye om hvem som holdt til på de eldste eiendommene, hvilken økonomisk gruppe de tilhørte, og hvilke kontakter de hadde. Man fant mye dyrebein, noe som gir et godt innblikk i datidens kosthold. Ved hjelp av moderne DNA-teknologi kan man også finne ut hvilke raser husdyrene tilhørte. Etter som logistikken på 1600-tallet vanskeliggjorde transport av dyr over store avstander, speiler nok disse funnene hvilke dyr som ble holdt i Trøndelag på 1600-tallet.

Helt sør på utgravingsfeltet var det et område som skapte stort hodebry for arkeologene. Lagene var tydelig sunket ned i en underliggende struktur; det virket som det stadig var fylt på med lag for å rette ut søkket. Tidlig i gravingen av lagene fra før bybrannen ble det klart at det ikke bare var én, struktur men faktisk to strukturer som var gravd ned i hverandre. Den yngste av disse var en liten cisterne eller latrine som var bygd med planker i kantene, og som var opptil to–tre meter

dyp. Etter hvert ble det klart at den eldste strukturen måtte være en brønn – ut fra størrelsen på den.

ÅKER OG HAGE PÅ TORVET

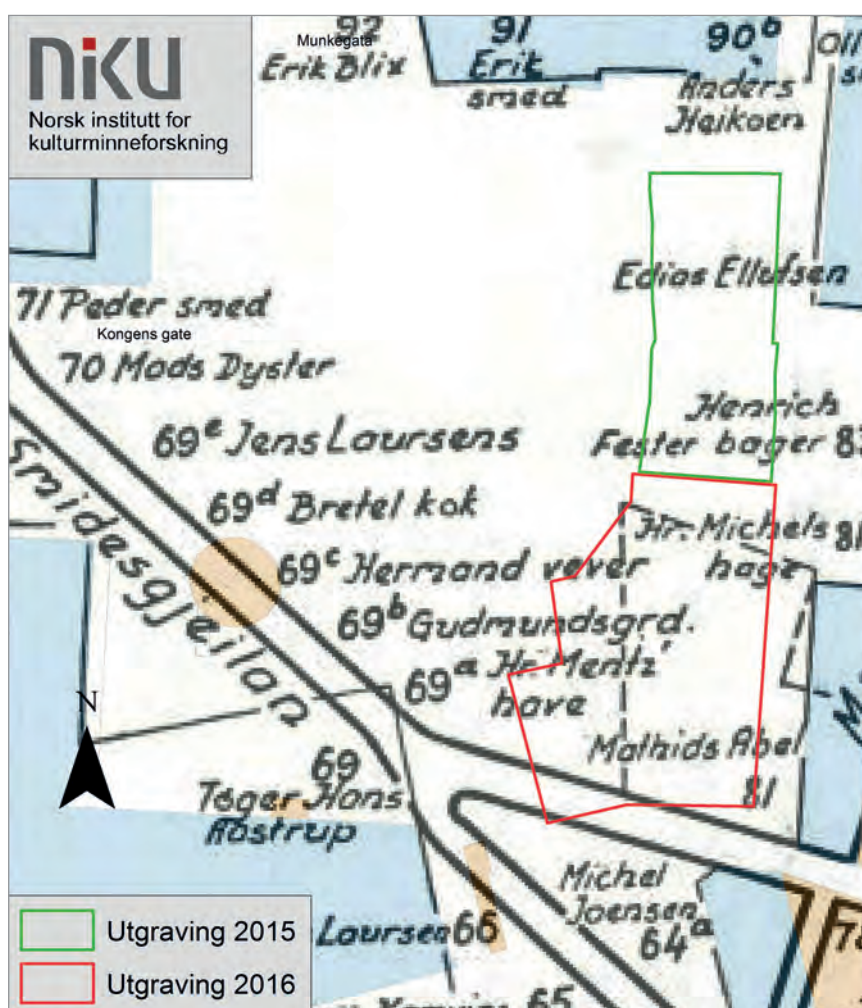
Under lagene med spor etter metallstøping dukket det opp lag med spor etter spadevendt hagejord og eldre åkerdrift. I laget med hagejord ble det funnet sju mynter. Alle stammer fra 1500- og 1600-tallet, og de yngste er preget på 1630-tallet. Myntene gjør at vi kan fastslå at det var hager på store deler av utgravingsfeltet frem til tiden rundt 1630–1640. Det eldre dyrkingslaget inneholdt ingen funn som kunne dateres med sikkerhet, men prøver tatt i forbindelse med forundersøkelsen i 2014 ble datert til tidsrommet 1100–1400. En grop som ble funnet under dyrkingslaget lenger nord på Torvet, ble datert til 900–1000. Slik kan man kanskje anta at området har vært dyrket i middelalderen, før det på 1500–1600-tallet ble utparsellert og gikk over til hagebruk. En grøft som lå under dyrkingslaget på nordøstre kvadrant, ble datert til 1100–1200-tallet.

Området fra Torvet til dagens Skansen utgjorde byens innmark i middelalderen. Og funn fra jernalder tyder på at området var dyrket også da. Vi vet lite om hvordan det middelalderske jordbruket i byene har blitt drevet og organisert. Det er mulig at de forskjellige eiendommene har hatt egne parseller på byens innmark. Fra England og sørlige deler av Sverige vet man at jordbruket i byene har vært organisert slik. Det er mulig at grøften som ble funnet under dyrkingslaget, kan være del av en slik parsellinndeling. Grøften fortsetter inn på den sørøstre kvadranten, og det blir derfor veldig spennende om vi vet noe mer om dette når sørøstre kvadrant er gravd ut sommeren 2016.

TORVET PÅ 1600-TALLET

Det eksisterer flere kart over byen før 1681-brannen, men samtlige er basert på ett kart. Dette ble tegnet av en svensk landmåler som het Olof Naucler (1626–1706) under den kortvarige svenske okkupasjonen av Trondheim og Trøndelag i 1658. Plasserer man dagens torg på dette kartet, ser man at området var et kvartal mellom tre veier. I øst gikk Munkhaugveita, i nord lå Øvre Allmenning, og i sør lå Smidesgjeilan. Ifølge skriftlige kilder skal Smidesgjeilan ha gått mellom det gamle torvet (som lå sørøst for Vår Frues kirke) og «smiene». Både historiske og arkeologiske kilder tyder på at noen av smiene kan ha stått langs gjeilan på et område som ligger lengst sørøst på dagens torg.

Historikeren Henry Berg (1885–1965) utarbeidet en oversikt over eierforholdene i byen før brannen i 1681-brannen. Han klarte i hovedsak å følge eiere tilbake til 1650-tallet, men for noen eiendommer fant han informasjon tilbake til ca. 1600. For det meste var det håndverkere som bodde i kvartalet mellom Øvre Allmenning og Smidesgjeilan.

Kart basert på Bergs kart, med utgravingsområdet tegnet inn.
Illustrasjon: Julian Cadamarteri, NIKU

Erik Smed, Olle Peder snekker og tømmermann Erich Blix eide tomter på nordsiden av Torvet, mens Jon og Peder smed, Hermand vever og Bretel kokk eide tomter på sørsiden av Torvet. Eiendommen som ligger i hjørnet mellom Munkhaugveita og Smidesgjeilan, ble rundt 1600 omtalt som en humlehage kalt Smedhaugen.

Vi vet altså fra historiske kilder at det bodde smeder i kvartalet under dagens torg. Under forundersøkelsen i 2014 avdekket NIKU det godt bevarte interiøret i en smie fra tidlig 1600-tall, lengst sør på Torvets sørøstre kvadrant. Dette er kvadranten som skal graves ut i 2016. Det knytter seg derfor stor spenning til om det kan være bevart rester av flere smier og andre spor etter bebyggelse og aktiviteter langs Smidesgjeilan.

Forfatter

Julian Cadamarteri er arkeologi og jobber ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU).